הגאון רבי יצחק בן שושן שליט"א
רב הגבעה הצפונית

ביעור חמץ כהכנה לגאולה

מורי ורבותי!

נמצאים אנו בערב פסח, אשר בו אנו מצווים על ביעור חמץ ועל ביטולו וידוע מה שאמרו בגמרא פסחים ד' ע"ב ומדאורייתא בביטולו בעלמא סגי ורבנן הצריכו בדיקה, וביאר בר"ן בחידושיו על הרי"ף שמן התורה אפשר לצאת ידי חובה שלא לעבור על חמץ בבל יראה ובל ימצא בשני אופנים או בביטול החמץ והוא שאנו אומרים כל חמירא וחמיעא דאיכא ברשותי לבטיל ולהוי כעפרא דארעא, או על ידי שנוציא אותו ונבער אותו מכל רשותנו באופן פיזי ובזה לא יהיה לנו חמץ. אמנם חז"ל הצריכו בדיקה וביעור הגם שמן התורה די בביטולו כיון שהביטול תלוי במחשבתן של בני אדם ואין כל אדם מבטל החמץ מכל לבו ובפרט אם יש לו כמויות וחושב באמירת כל חמירא כאילו אומר איזה לחש או איזה ציטוט ולבו בל עמו ועלול לעבור על בל יראה לכן הצריכו חכמים לבערו מכל רשותנו במציאות. ומאידך אמרו (שם דף ו' ע"ב הבדק צריך שיבטל שמא ימצא גלוסקא יפה אחר זמן איסורו, שלא יכול לבטלה, ונמצא עובר בבל יראה למפרע ע"ש.

ולפי זה יש לבאר בס"ד כוונת רש"י בתחילת מסכת פסחים על המשנה אור לארבעה עשר בניסן בודקין את החמץ לאור הנר שלא יעבור על בל יראה ובל ימצא והקשו התוספות שם על דבריו הרי כיון שמבטלו בודאי שלא יעבור בב"י ובב"י גם ללא בדיקה, ומכוח זה פירשו באופן אחר ע"ש אכן לפי דברי הר"ן הנ"ל ניחא דברי רש"י היות שלא הכל מבטלים אותו מכל הלב, א"כ אין ביטולם ביטול ועבר בב"י וב"י והוספתי בס"ד טעם מדוע התוס' לא יישבו כן ותירצו באופן אחר משום שהתוס' לשיטתם שביטול החמץ היינו הפקרו והגם שהפקר צריך ג' בני אדם מן התורה די באחד [ראה התוס' בפסחים שם] וכיון שכך לא איכפת לנו מה שאינו מבטלו בלבו שדברים שבלב אינם דברים העיקר שיאמר בפירוש לבטיל ולהוי הפקר כעפרא דארעא.

וזה ע"פ מש"כ בתשובה בשו"ת הגאון רבי עקיבא איגר סימן כ"ג שהקשה על הר"ן דמה איכפת לנו שלא מבטלו בכל לבו והרי כיון שאומר בפיו שהוא מבטלו דברים שבלב אינם דברים ותירץ כיון שעיקר הביטול הוא בלב וכמש"כ הר"ן כיון שהלב אינו שלם עם ביטולו לא הועיל בביטולו כלום. ודברים שבלב אינם דברים שייך לומר כשעושה מעשה ולא כשהדבר תלוי בלב.

ואמרנו בס"ד שכל קושיתו היא אליבא דרש"י שסובר שהביטול היינו להסיח דעתו ממנו ולהחשיבו כעפרא דארעא ולא מתורת הפקר נגעו בה וכן כתב הרמב"ן ומהר"ם חלוה וכן משמעות דברי הרמב"ם בפרק ב' חמץ ומצה הל' ב' עיי"ש ועל זה הקשה הגרעק"א מה שהקשה, אכן להתוספות הסוברים שעיקר הביטול הוא מתורת הפקר, ולדבריהם נראה שצ"ל בביטולו להוי הפקר כעפרא דארעא ובלאו הכי לא מבוטל ועבר על איסור ב"י וב"י א"כ לא מתחשבים מה שבלבו חושב אחרת ולכך התוספות לא פירשו כמו רש"י משום שיבא לעבור בב"י וב"י שהרי בביטול יצא ידי חובתו ואין לחשוש על מה שחושב בלבו אחרי שהוא אומר בפירוש הפקר כעפרא דארעא ולדבריהם הצריכו חכמים בדיקה מטעם אחר עיין שם ולא כמש"כ רש"י וכל קושיית הגרעק"א היא אליבא דרש"י וכמבואר. וכן הוא להלכה כמו שכתב במשנה ברורה סימן תל"ד סק"ח אומרים שלוש פעמים בביטול כל חמירא וכו' ואחת מהן להדגיש להוי הפקר כעפרא דארעא (לחשוש לדעת הסוברים שביטול זה הפקר). ועיין מה שהארכתי בכל זה בקונטרס חגים וזמנים הלכות פסח סימן א' שבסוף ספרי חדרה השמש חלק ב' ובשו"ת ויען יצחק חלק ב' הלכות פסח סימן א' וכאן קצרתי.

מורי ורבותי! נמצאים אנו בתוקפם של ימים נוראים שאנו חשים מהמגפה הנוראה הקורונה, בעוונותינו הרבים והשמועות המחרידות הנשמעות מקצווי העולם על אחינו בית ישראל ה"י וגם בארץ הקודש, אמנם רואים אנו את השגחת הי"ת הפרטית על ארץ הקודש ככתוב "ארץ אשר עיני ה' אלוקיך בה מראשית שנה ועד אחרית שנה שהמצב

יחסית טוב מאד מאשר בחו"ל ואנו תפילה שהי"ת ירחם ויעצור המגפה "והוא רחום יכפר עוון ולא ישחית והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו"

אולם הקשה מכל מה שנבצר מאיתנו להתפלל בבתי – כנסת במנין, והישיבות והכוללים סגורים בעוה"ר, ונתקיים בנו "כל שעריה שוממין" ורבים העידו שאולי בגלל שלא נזהרנו בקדושת בית הכנסת, דברנו שיחה בטלה וליצנות רח"ל ועכשיו אנו נענשים שאין אנו ראויים להכנס בהם ועלינו לעשות חשבון נפש על זה ולקבל על עצמנו להיזהר במצות ומקדשי תיראו, ואמרו חז"ל אלו בתי מדרשות ובתי כנסיות שהם בית מקדש מעט וידוע שמדתו של הקב"ה שהוא משלם מדה כנגד מדה וגם מצווים אנו על פי תקנות משרד הבריאות להתרחק אחד מהשני (כשני מטר) וזה בא לרמוז אולי על שאנו מתרחקים אחד מהשני או מסווגים בני אדם על פי מוצא או עדה וכו' ונמנעים ע"י זה לקיים ואהבת לרעך כמוך.

ומכל מקום חובה עלינו להסתכל על המצב באופן חיובי, שזה בא לכפר על עוונותינו ולנקות אותנו, להאיר עינינו ולהבין את גדלות הבורא ואפסיות כוחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה... וע"י זה הקב"ה יחיש לגאלנו במהרה ע"י משיח צדקנו ויתקיים בנו "ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים".

הבה ננצל ימים קדושים אלה להתחזק באמונה ובטחון, שהכל לטובה ועת צרה היא ליעקב וממנה יוושע כפי שפירשו בספה"ק שמהצרה בעצמה תצמח הישועה. ובודאי הקב"ה יקח בחשבון את הצער שיש לנו בזה שהצטרכו לנעול את בתי הכנסת ובתי המדרש. וזה עצמו יהיה זכות בשבילנו.

חובה עלינו בעת הזאת להתחזק בלימוד התורה ובהתמדה יתרה, ובתיקון המידות בענינים שבין אדם לחברו.

והמעיין בספר הקדוש תומר דבורה יראה כמה זה ענין חשוב מאד וזה נקרא ללכת בדרכי הי"ת, נתרגל לדון לכף זכות חברינו ולהסתכל במעלותיהם, נשכח את הרע ונסתכל רק על הטוב וכך מידה כנגד מידה הי"ת יתנהג עמנו. וכמש"כ נושא עוון ועובר על פשע" ואמרו חז"ל למי הקב"ה נושא עוון – למי שעובר על פשע, היינו שמעביר על מידותיו.

מורי ורבותי! יש האומרים שע"י מגפה זו יתגלה משיח צדקנו והלואי שכך יהיה ואנו מאמינים בני מאמינים שכל יום וכל רגע עשוי לבא גם בימים רגילים וכל שכן בימים טרופים אלה אבל לא נקבע בזה מסמרות שאם ח"ו יתאחר עוד עלולים לבא לידי יאוש אבל בודאי ובודאי הצרה הזו מקרבת את הגאולה באשר עי"ז מתנקים מחטאים ופשעים ומזדככים יותר ונהיה ראויים יותר לביאת המשיח וידועים דברי רש"י על התהילים פרק צ"ז פסוק ג' " אש לפניו תלך, וזה לשונו, במלחמת גוג ומגוג דכתיב במלחמתו (יחזקאל ל"ח) ונשפטתי אתו בדבר ובדם שוטף ואבני אלגביש וגפרית עכ"ל ויש שפירשו שכוונתו שהמגפה הזו היא מלחמת גוג ומגוג לא תהיה מלחמה ממש אלא מגפה בעולם ואפשר שכוונת רש"י למ"ש המדרש בפרשת נח הובא בילקוט שמעוני על הפסוק " את קשתי נתתי בענן.." רבי אומר מבול של מים אינו מביא אבל מבול של דבר מביא על עכו"ם לימות המשיח וכו' ע"כ. ומי יודע אולי הכוונה למגפה הזו, מצד אחד אנו מצטערים על כל אדם מישראל שנפטר או חולה מחמת זה, מצד שני אסור לפחד כי פחדו בציון חטאים, ולא להכנס לדיכאון ועצבות, יש להתחזק באמונה ובטחון בה' ית' ככתוב כי לא בחיל ולא בכוח כי אם ברוחי אמר ה' צבקות (זכריה פרק ד' פסוק ו') ותשועת ה' כהרף עין אמן ואמן.

דרשת שבת הגדול

הגאון רבי משה מרדכי קארפ שליט"א
רב הגבעה הצפונית

בדין צירוף לדבר שבקדושה ע"י חבורות ויחידים הרואין זא"ז ומניני המרפסות

השנה כאשר כלל ישראל והעולם כולו עובר את ה"ובכן תן פחדך ד' אלקינו על כל מעשיך ואימתך על כל מה שבראת" זיכוך וטהרה עד שנזכה בקרוב ממש לגילוי השכינה של ובכן תן כבוד ד' לעמך שמחה לארצך וששון לעירך ערוכה נר לבן ישי משיחך במהרה בימינו, וכולם מקיימין הפס' "לך עמי בא בחדריך וסגור דלתיך בעדך" עד יצא ד' ממקומו, ועם ישראל נושא את נפשו כיצד יוכל לקיים תפלה בצבור עם כל הדברים שטענונין עשרה מדין דבר שבקדושה, ונתפשט מאד אופן התפלה במרפסות מרחוק ע"י צירוף שרואין זה את זה ושאלות רבות כרוכין בזה, האם מועיל צירוף זה לתפלה בציבור ולקדיש וקדושה ובדברים שטעונין ברכה כחזרת הש"ץ ולקריאת התורה ולהפטרה ולברכת כהנים ולתפלות שבת ויו"ט והלל ביו"ט ובליל פסח. וכיצד נעשה הצירוף וכמה רואין זה את זה וברשות הרבים מפסקת ביניהם והאופן המהודר בכל זה.

והנה עיקר הדין ידוע דנחלקו בזה הפו' אם מועיל צירוף חבורות רואין זה את לדבר שבקדושה כמו שמצינו בזימון, דבטור סי' נה' מבואר שצריכין להיות ברשות א' ורק כשהש"ץ בפתח מצרפן, ובחצר קטנה וגדולה לא הוזכר כלל דברואין זא"ז מצטרפין, אא"כ מקצתן בפנים ומקצתן בחוץ כ' הטור בשם הרא"ש שהש"ץ מצרפן ודוקא בעומד בתוך הפתח ודוקא בש"ץ כמבואר בש"ע שם סט"ו ומ"ב סקנ"ד, וזה מועיל אפי' אין רואין זה את זה כלל כמפורש במ"ב שם, ומשמע דעשרה ברשות א' לעיכובא הוא, או בש"ץ תוך הפתח שמצרפן הוא לעיכובא, וכפי שביאר היטב כ"ז בתשו' הרשב"ש סי' לז' לדעת הרא"ש "ובש"ץ לא הכשיר הרב ז"ל אלא בעומד בפתח שהוא כמחבר את שבחוץ עם אותם שבפנים והוא מוציא את כולן, אבל שיעמוד אחד שאינו ש"ץ אפילו בפתח הבית או שיהיה שליח צבור שלא יהיה בפתח הבית אף על פי שרואה לאותן שבחוץ לא הכשיר הרב ז"ל והאל יודע האמת" ע"כ.

אבל הב"י שם הביא מהמהר"י אבוהב בשם רב האי גאון דהמכנים ראשו לחלון מצטרף לי', והביא גם מהארחות חיים בשם רב האי גאון "דמי שעומד אחורי בית הכנסת וביניהם חלון אפי' גבוה כמה קומות ומראה להם פניו מצטרף עמהם" וכ"פ בש"ע שם סי"ד דהעומד אחורי ביהכנ"ס וביניהם חלון ומראה להם פניו מצטרף עמהם, וביאר המג"א דמצטרף כמו בזימון דמבואר בסי' קצה ס"ב דברואין לו את אלו מצטרפי, וכ"כ הפרי חדש סקי"ב דמועיל מדין רואין אלו את אלו כמו בזימון, והביא שכ"כ בתשו' הרשב"א ח"א סי' צו' להשוות הצירוף לעשרה כמו בזימון וזל"ש **"שאפשר לומר שכל שרואין אלו את אלו כאילו הן בבית אחד דמי ומצטרפין** ודומיא דזימון של ברכת המזון דתנן ברכות נ: שתי חבורות שהיו בבית אחד בזמן שמקצתן רואין אלו את אלו הרי אלו מצטרפין לזימון. ולא תימא דוקא בבית ממש דבית אחד היינו בירה אחת ע"ש, וכ"כ בביהגר"א שם דמה דכ' הש"ע דמצטרף הוא לא משום עובי החלון דלזה היה צריך להכניס ראשו ורובו שם, אלא משום דדמי לברה"מ בסי' קצה וסיים הגר"א "וכן מצאתי בתשו' הרשב"א., ולכן כ' הפמ"ג והגר"ז סט"ו דכל הנידון בסי' נה' לצירוף ברשות א' או ב' רשויות הוא באין רואין זא"ז אבל ברואין מקצתן זא"ז שמראה להם פנים מצטרף וכ"כ במ"ב סקנ"ב "דמקצתן רואין אלו את אלו מצטרפין כמו בזימון".

ואמנם מה שהביאו מהרשב"א כבר עמד בזה החיד"א במחזיק ברכה והשער הציון דהוא לא כק' דק בדרך אפשר, אבל מצינו יותר מפורש בראבי"ה ברכות סי' קל"ד וז"ל "**כמו דשורי הכא לצירוף כך הדין נמי אם שליח ציבור עומד לבדו והצבור עומדין לבדן, דבעינן שיעמדו יחדיו, דאם רואים זה**

את זה הרי הם כבית אחד, ולכך הורגלו שהשליח צבור לבדו עומד על המגדל ואומר קדיש אחר קריאת התורה, ואף על פי שמקצת מחיצות והפתחים שיש להם צורת הפתחים ניזונים כמחיצה" ע"כ , והעיד גם שכן המנהג

ואמנם הביא המ"ב אח"כ בסקנ"ז דהפמ"ג כ' דיש להעמיד כל הסעיפים של צירוף באין רואין זא"ז כמו בזימון, **"ויש מחמירין אפי' ברואין ובמקום הדחק אפשר שיש להקל"**, וציין שם לביאור הלכה ששם הביא דהגר"א כ'דיש לדחות כל ראיות הרשב"א, וכ"כ המ"ב בסקנ"ב ובשער הציון שם דהמשכנות יעקב חולק ולהגר"א הנ"ל, ושאף הרשב"א לא כ' רק בדרך אפשר, וציין גם לחיי אדם [סי' ל' ס"א] דפשוט לו דלא מצטרפין דהרי ב' חצירות תמיד רואין זא"ז ולא מצטרפין רק בקטנה שנפרצה במילואה לגדולה.

וכן מצינו הרבה אחרו' שחולקין בזה, השייכנה"ג תמה על טעם זה וכ' דאין לסמוך על רואין זא"ז והא"ר סקי"ב הביא דבריו לדינא דלא מהני צירוף בעליות ברואין זא"ז, וכן המקור חיים להחוות יאיר ומאמר מרדכי ומשכנ"י סי עה' ביארו דלא מהני דרואין רק במכנים ראשו ורובו לחלון וכמ"ש המהר"י אבוהב בשם רב האי. וכן נקט בזרע אמת סי' י' כהשייכנה"ג דאין מצטרפין. וכ"כ גם במור וקציעה דלא מצטרפים.

ואמנם החיד"א במחזיק ברכה האריך ודחה סברתם דלא נראה להעמיד דברי הש"ע במכנים ראשו ורובו לחלון אלא כדסתם דמחזיר פניו להם שכ"כ הבית דוד סי' לג' דבמראה פניו לחוד סגי, והבית דוד הביא כן מתשו' מהרי"ט יו"ד סי' ד' והמטה יוסף ח"ב סי' יג' שחלקו על השייכנה"ג, וכ' המחזיק ברכה דעמא דבר שמצטרפין, ולמעשה כ' המח"ב בסק"י ע"פ המהרק"ש בערוך לחם דכל שאפשר לבא בקל זה אצל זה צריכין לבוא אבל בטירחא מרובה יש לסמוך על הפו' שמצטרפין. וכן העיד שם החיד"א בסקי"א על גזירה דומה שהיתה אצלם, והשומר שמר שלא יקרבו זה אל זה, "ובכי האי גונא דאינם יכולים להיות ביחד מטעם המלך ושרי המדינות וכבר השתדלו אלו הו' לבא נגד הפתח ומראים להם פניה' הו"ל כמראה פניו דרך חלון דמצטרף והכא נמי דכוותא וכל שכן הוא כי לא אפשר בשום פנים להיות יחד ולא קרב זה אל זה וכיון דאיכא כמה פוסקים נראה לסמוך עליהם ולא יתבטלו מ' יום מלהתפלל בצבור ולא ישמעו קדיש וקדושה" וכן הכרעת המ"ב הנ"ל "דבמקום הדחק אפשר שיש להקל".

ואין לך שעת הדחק גדולה מזו דסגרו עלינו בעוו"ה הבתי כנסיות, ועי' בתה"ד סי' א' כמה דוחקים העמיד שלא לבטל מנין של תפלת המנחה שהיו נוהגים בו כמה שעות קודם הלילה שלא לבטל תפלה בציבור מישראל. והוא בפרט לענת מגיפה דמבואר בב"ק ס: דמלאך המות מעמיד כליו במקום שאין שם עשרה וביאר הרשב"ש סי' קצה דהקב"ה בא לביהנ"ס ולא מצא שם עשרה כועס, לפיכך צריך לראות בכל אופן אף במקום דוחק שלא יתבטל תפלה במנין וקדיש וקדושה מישראל.

והנה יסוד ההיתר של מראה פניהם להם שכ' הש"ע שמצטרף בלבוש מבואר דהוא מטעם גרירה וכן המהרי"ט יו"ד סי' ד כ' "דלענין צירוף עשר' לתפלה אפי' אם הראה פניו מחלון א' מצטרף אף על גב שרשות לעצמו הוא' מ"מ מראה את פניו שאני שדומה כמצטרף להם" והיינו דבזה ניכר שמצרף עצמו עמהם. אך הרשב"א שכ' דהוי דומיא דזימון דרואין מקצתן זה את זה מצטרפין, ביאר הרשב"א טעמו בתשו' שם "שכל שרואין זה את זה נחשב כאילו עומדין ברשות אחת", והיינו דע"י הראייה נחשב שעומד באותה רשות. וכן מבואר גם בלשון הראבי"ה סי' קלד' ד"ע"י שרואין זא"ז הוי כבית אחד", וכבר כ' כן הביאור הלכה סי' קצה בשם הרשב"א בח"ו ברכות נ. חבורות הרואין זא"ז מצטרפין לזימון של ג' וי' דע"י שרואין זה את זה חשיב כאלו ביחד. ועי' בצל"ח ברכות ח. שנסתפק בזה "מי שיש לו ביהכנ"ס אצל כותל ביתו ומשם מראה פניו לציבור שמצטרף אם מועיל זה להיות נחשב כאילו עומד בבית הכנסת או אינו נחשבה נכנס לבית הכנסת ולצורך אדם חלוש שקשה עליו טורח דחק דציבורא יש להקל".

והנה להלבוש ומהרי"ט לא מהני אלא דק מי שרואה אותם מצטרף עמהן ומי שאינו רואה אינו נגרר ולא מצטרף, וכלשון רב האי גאון דמראה פניו להם, אבל להרשב"א דהשוהו לזימון דאף מקצתן רואין זה את זה מצטרפין, וכן מבואר במ"ב בסי' נח' סקנ"ב ד"במקצתן רואין אלו את אלו מועיל דומיא דזימון וכמבואר בש"ע קצה ס"א", הרי שאין צריך שא' יראה את כולם, אלא כל מקצת רואין מקצת מהני והיינו כמ"ש הרשב"א הראבי"ה והצל"ח הנ"ל דע"י הראייה נחשב שהוא עומד עמו ברשות שלהן, וממילא מצט: דכל שימנה הצאן ע"י ראיית עין הרועה טז מיל מצטרפין ובתוכם א' מצרף להם אף לשיעור לב' מיל. וכענין ששנינו במכות ו: לענין עדות מיוחדת דמצטרפין ברואין את אלו, שנעשין עדות אחת כמה כתות שרואין מקצתן אלו את אלו, והם עדות אחת להזמה, ואף דכל א' יכולה להעיד בעצמה ואין חילוק בזה בין ב' או ג' כתות שכחל שרואין מקצתן זא"ז נעשין ככת אחת.

ולפי"ז גם בכמה חבורות שמקצת רואין ומקצת רואין מקצת מהני הצירוף ע"י רואין זה את זה, דהראיה משוה אותן לרשות א', ונמצא דתמיד הרואה נמצא ברשות א' עם מי שהוא רואה אותו וכחלק מהחבורה שלו והרואה אותו רואה את מקצת מהחבורה, ותמיד הוי מקצתן רואין זה את זה ומהני.

ואמנם מצינו ב' דיני צירוף בזה גם בזימון חדא ברואין אלו את לו, וגם בשמש המשמש לשתיהן שמצרף אותן אפי' אין רואין זה את זה כיון שמשמש לשתיהן כמבואר ברא"ש וברשב"א ברכות נ: בטוש"ע שם ס"א ובמ"ב סק"ה, ולכן מבואר בש"ע דבעומד על מפתן הבית מצרף אותם, ומקורו מהירו פ"ח דברכות ה"ה והובא ברשב"א שם "אם היה שמש ביניהן שמש מצרפן, פירוש בשאין רואין אלו את אלו אפילו הכי השמש מצרפן, ירושלמי רבי ברכיה מוקים לאמוריה על תרעא מציעתא דבי מדרשא ומזמן על אילין ועל אילין" והיינו דזה מועיל כמו שמש ומצרפן. וביאר הפני משה ובמראה הפנים שם דכל זה מיירי בלא ראייה דהשמש מצרף בלא שרואין זה את זה. דהרי אם רואין מקצתן אין צריך שמש ולא בתוך הפתח. והמ"ב סי' קצה סק"ט "דהוא רואה אלו ואלו והו"ל כמקצתן רואין זה את זה", ומשמע דרק בזה מועיל מקצתן רואין אלו את אל, וקשה טובא הרי במקצתן רואין אין צריך כלל לדמברך ולא עומד במפתן הבית, ואמנם כבר ביאר היטב בשער הציון שם סק"ז דהמברך והמזמן מועיל כשיש על מפתן הבית מדין שמש דזה מועיל מדין שמש המשמש לשתיהן שהוא מצרפן "שזה מועיל אף באין רואין לו את אלו", אבל בדין רואין זא"ז אין צריך לשמש וכל מקצת רואין מקצת מהני.

והנה מקור הדברים שכ' שם דהעומד במפתן הבית רואין אלו את אלו הוא המג"א, ועי' בהגר"ז שם שנזהר מזה דהרי לרואין אין צריך מברך הלא עומד במפתן, וזכ' דמיירי בהפך פניו ואינו רואה אותם רק שאם יהפוך יראה לאלו ואלו ומועיל כמו רואין אלו את אלו ולזה צריך דוקא מברך שנותנין דעתו עליו, אבל להמבואר ברשב"א ובמראה הפנים והשעה"צ מועיל מדין שמש שאינו צריך כלל רואין רק מועיל כמו ברואין . וביותר ברבינו ירוחם הובא בב"י סי' קצה מבואר דמה שהעמידו במפתן הבית הוא כדי שישמעו כלם את קולו ולא כדי שיראוהו וכ"ה בב"ח שם, דר' ברכיה מוקי אמורא אתרעא פירוש העמידו לאמורא המברך במקום אמצעי בשער שבין שני הבתים כדי שישמעו כולם" .

ולפי"ז י"ל דכשעומד בחוץ א' המוציא את כולם ושומעים את קולו מועיל מדין שמש כיון שכולם זקוקין לברכתו ואין צריך כלל רואין אלו את אלו, וכמו בשמש שאין צריך כלל לזה, וכל שכן כשהוא עומד באמצע וכשהופך פניו רואה את אלו וכשהופך לכאן רואה את אלו דוראי מועיל מדין רואין מקצתן אלו את אלו.

ואמנם השייכנה"ג והא"ר ועוד שחלקו על דין רואין זא"ז ביארו דמועיל רק בש"ץ העומד בתוך הפתח ומצרפן וכן מבואר בטור בשם הרא"ש וכפי שביאר הרשב"ש בסי' לד' דרואין אלו את אלו לא מועיל ורק בש"ץ העומד בפתח, אבל לפו' דרואין את אלו מועיל הם ב' דינים, שמש ומי שמברך שכלם זקוקין לו והוא מצרפן, ורואין אלו את אלו. וכבר נתבאר מהפו' דבשעת הדחק סמכי' על שיטות אלו דרואין מקצתן זא"ז מועל כמו בזימון אין לך שעת הדחק גדולה מזו.

הצירוף למעשה - ואמנם כבר נתבאר דהרבה פו' חולקים על זה ומסקנת המ"ב דבשעת הדחק אפשר שיש להקל, וכן מבואר בהחיד"א שנהגו כן בשעת הדחק כזו, שלא לבטל קדיש וקדושה מהציבור, אבל כל זה לענין עיקר דין תפלה בציבור ואמירת קדיש וקדושה אבל כאשר נוגע הדבר לחשש ברכה לבטלה כלל גדול בידינו דספק ברכות להקל ואפי' בספק ספיקא, ולכן גם כשסומכין על צירוף רואין זה את זה לגבי דבר שבקדושה וכש"כ בצירוף מרפסות ראוי לחוש לענין חשש ברכה לבטלה, דרבו מאד הפו' שלא ביארו כן דברי הש"ע ונקטו כהרא"ש והרשב"ש דלא מהני צירוף דרואין זא"ז. והרי יש בזה כמה קולות עצם הקולא דבב' רשויות מצטרפין בראיה, כמו בזימון, וגם ברואין זה את זה של הרבה יחידים שמקצם רואים קצתן, דהרי להרבה פו' לא היקל הש"ע רק במי שמראה פיו להם וניכר שמצטרף עמהם ולא במקצתן רואין זה את זה, ולא בצירוף של כמה יחידים מכמה מקומות אלא בא' או אפי' כמה שמראין פניהם לרוב הציבור ונגררים אחריהם, ולכ"ע לא נתבאר קולא זו ברב האי גאון ובש"ע רק לצירוף א' שרואה אותם.

צירוף לקדיש וקדושה וברכו - ולכן לענין קדיש וקדושה דהוא דבר הנאמר בעשרה ואין כאן חשש ברכה לבטלה שפיר סומכין בשעת הדחק על הדעות דזה חשיב ציבור וצריכין אנו להקל בעת כזאת, ומה שנוגע לקדושה וקדיש אף שאין אומרים בפחות מעשרה מ"מ אין בזה איסור לא תשא ובזה כל שסומכים על הפו' דהוי עשרה שפיר דמי לאומרו וזה גופא המנהג. וכן לענין ברכו כ' בתשו' האלף לך שלמה סי' סח' דאין בזה חשש ברכה לבטלה דהוא שבח, ולכן מקילין טובא בזה לאומרו אחר התפלה.

צירוף לחזרת הש"ץ בתנאי של נדבה - וכן לענין חזרת הש"ץ אף דיש כאן ברכות יש תקנה להש"ץ להתנות בלבו שיהיה על תנאי של נדבה, וכמבואר במ"ב סי' קכד סקי"ט שחשש בחזרה אפי' כשאין תשעה עונים והצריך לש"ץ להתנות שאם לא יועיל כחובה שיהא בתורת נדבה.

חזרת הש"ץ בשבת יו"ט ומוסף שאין נדבה - ואמנם בשבת ויום טוב קיי"ל בסי' ק"ז דאין נדבה, וכן בתפלת מוסף, ולכן בזה ראוי לנהוג כמ"ש באגרות משה ח"ב סי' יח' לגבי הסומכים על צירוף קטן דהש"ץ המחזיר התפלה לא יתפלל בלחש עם הציבור והוא יעשה החזרה בלבד עם הקדושה, [שכן מבואר בשע"ת להגאונים סי' קכ' שיוצא בזה בתפלה שבקול רם את הלחש ובשעת הדחק מותר לנהוג כן וכ"ה בחזו"א סי' י"ט סק"ז] ובזה שפיר דמי לכ"ע. ובשחרית יעמוד קודם שירה חדשה או צור ישראל שלא להפסיק בין גאולה לתפלה [וטוב שיחזור בינתיים ויאמר עזרת שוב שלא לשהות הרבה].

ברכת מעין ז' - ולענין ברכת מעין שבע אין לאומרו דלא תיקנוהו אלא במקום קבוע לתפלה עם ארון קודש כמ"ד הריב"ש בסי' מ' ואף כשאמרו בידידים היה מקום קבוע לתפלה בידידים ובעי' ס"ת וכמ"ש הכנה"ג וא"ר ופמ"ג סי' רסח' ולא במקום עראי ולא במקום שכל מהותו עראי ע"י צירוף של יחידים, ואין מקום להדר בזה, גם להמקובלים שאמרו בכל עשרה כיון דכל הצירוף כאן הוא של מנהג שעת הדחק, ופשיטא שע"ז לא נהגו.

ועוד טעם נראה בזה דכל התקנה להוציא את המאחרים לביהכנ"ס בשדות שימתינו להן כדאיתא בשבת כד: וברש"י שם ש"לא היו בתי כנסיות שלהן בישוב, ולילי שבת באין בבית הכנסת, וחשו שיש שאין ממהרין לבא ושוהין לאחר תפלה, לכך האריכו תפלת הצבור" ע"כ. אבל כשכל המהות של התפלה של אנשים שאין יוצאין מביתם וגם באופן כזה הוי צירוף בלבד פשיטא שלא תיקנו כלל מעין שבע. ועי' בב"י סי' רסח בשם מהרי אבוהב דבבית חתנים ובית האבל

דליכא טעמא דמאחרין לבא אין אומרים ברכה זו ונפסק בש"ע שם ס"י. ובמ"ב שם דהאומרים שם הוי ספק ברכה לבטלה, וק"ו בנ"ד דכלל לא שייך תקנה זו דהוא חשש גדול של ברכה לבטלה..

ברכת כהנים – נראה דאין לאומרו דהוא בחשש ברכה לבטלה להאוסרים דאין כאן עשרה אא"כ יש שם עשרה במקום א', והמנהג שהעידו עליו הפו' לא היה על ברכת כהנים ועוד דבחוץ לארץ באשכנז כלל לא היה נשיאת כפים, ולא העידו רק על הדברים המחוייבים לציבור ומיהו אם הציבור מתעקש לברך בשעה שרוצין שמירה בשעת המגיפה יעשה העצה שכ' בכת"ב או"ח ס"ם יב' שיברך הכהן הברכה בלא שו"מ והשם ומלכות יהרהר בלבו דאין בזה חשש ברכה לבטלה.

קריאת התורה – באנו כאן לספק ברכות גדול של ריבוי העולים, וגם אסור לקרוא בלא ברכה לרוב הפו' חיוב ברכת התורה בעשרה הוא מן התורה אבל ספק גדול אם יש כאן ציבור. ולכן יש לראות ככל האפשר שיהיו עשרה גדולים במקום הקריאה עצמה לכל הפחות על שעת הקריאה ואם אי אפשר רק ע"י צירוף נראה דבאמת מעיקר התקנה היה רק הראשון מברך ברכה ראשונה והעולה האחרון היה מברך ברכה אחרונה וחילוק העולים היה ע"י שכל א' קודא ג' פס' כדאיתא במתני' מגילה כב. דרק הפותח ראשון והחותם אחרון מברכין, הראשון לפניה והאחרון לאחריה, ומבואר בגמ' שם כא: דלאחר מכן גזרו שכל א' יברך לפניה ולאחריה "והאידנא דכולהו מברכי לפניה ולאחריה - היינו טעמא דתקינו רבנן גזירה משום הנכנסין ומשום היוצאין", ומבואר בגמ' שם כב. [בסופו] דגזירה זו אינה קבועה ובאתריה דרב דמיעל ליילי ומיפק לא נפקי, היו נכנסין ולא יוצאין ברכו רק לפניה ולא לאחריה, וא"כ כשהנידון על צירוף מרפסות שכל מהותם צירוף של יחידים פשיטא דמעיקרא לא שייך בזה גזירת נכנסין ויוצאין שכל הנכנס ויוצא הוא במקום שאין ציבור, [והשומעים ברחוב ודאילא שייך לגביהם רק לנכנסים למקום שיש עשרה וראים שאין מברכין] ונראה דבאופן זה יש לקיים רק עיקר הדין דא' מברך לפניה והאחרון לאחריו.

והנה ברכה ראשונה הוא ספק דאורייתא אם הוי ציבור, דלהרבה פו' חיוב ברכת התורה דאורייתא בציבור, אבל יש תקנה שיהיה עולה הא' לא יברך בבוקר ברכת אשר בחר בנו ורק לעסוק והערב נא, [וברמב"ם פ"ז מתפלה דחובה בכל יום לברך ג' ברכות אלו] ויכון שלא לצאת בברכת אהבה רבה ואה"כ יוכל לברך ברכה לפניה, וכדעת הפמ"ג המובא בביאור הלכה ס' מז ס"ז ד"ה פוטרת והביא שכ"ה גם ברבינו יונה, אבל לברכה שלאחריה אינו מועיל, [ומ"מ אין איסור להוציא ס"ת מחמת כן רק לקרוא בלא ברכה שלפניה אסור] אבל למה שנתבאר יש תקנה פשוטה דמדינא קטן עולה למנין שבעה [והמנהג שהזכירו הפו' בסי' רפב דאין קטן עולה לשבעה לא שייך בשעת הדחק דידן דמווקמי' על עיקר הדין ובפרט שהוא מנהג מאוחר ובגמ' וטוש"ע רפב ס"ג מפורש שם להיתר] והקטן יכול לעלות לשביעי, והוא יברך ברכה ראשו' אחרונה כעיקר התקנה.

העליות באופן זה יש לעלות ע"י שבעה קרואים שכל א' קורא ג' פס' הראשון מברך הבעל קורא עצמו, ואח"כ יכולים גם ב' בנ"א להחליף ביניהם כל ג' פס' ד' פעמים שבזה מתקים ד' עולים.

מפטיר והפטרה - וכן לענין מפטיר יעלה קטן למפטיר ולברכות הפטרה וכנ"ל, ובקטן אין שייך בזה חשש ברכה לבטלה דמותר לחנכו וכל שכן כשיש לו על מי לסמוך.

ברכת ההלל בליל פסח – לנוהגים לאומרו עם ברכה כ' הברכי יוסף סי' תפ"ז בשם הרמ"ע מפאנו שיש לאמרו בברכה אפי' ביחיד וכן נהג רבינו הצל"ח גם במקומו שבביהנ"ס לא אמרו הלל כלל כרמ"א וכמ"ש בתשובה מאהבה,. ולכן פשוט דיכולים לברך על ההלל, וטוב שא' יברך ויוצא את כולם.

מוריד הטל ביו"ט א' של פסח – היחידים יש להם להמתין עד שגמרו רוב ציבור התפלה, וגם מתפללי הצירוף מצטרפין לרוב.

וזה סדר המעלות לתפלה ע"י צירוף

עשרה ברשות א' בחצר אחת – לכ"ע מצטרף לכל ענין.

ב' רשויות וש"ץ עומד על הפתח - לכ"ע הש"ץ מצרפן כמבואר בטור סי' נה' בשם הרא"ש והרשב"ש סי' לז' ובש"ע סי ' נה' סט"ו ומ"ב סקנ"ד.

צירוף ע"י הש"ץ - ב' חצירות או רשויות ואין רואין זה את זה והש"ץ רואה את כולן ואינו עומד תוך הפתח בזה לכ"ע דמי לשמש ומצרפן , ודוקא לאומרים דדומה לזימון אבל לסוברים דאין לדמות לזימון אף זה אינו מועיל, ומ"מ זה הרבה יותר מהודר מכל א' ברשות א' ורואין מקצן זא"ז.

צירוף לציבור בראית פנים - חבורה גדולה והיחיד או כמה יחידים מראים להם פניהם נגדרים אחריהם לדינא אף בלא דמיון לזימון, ומ"מ אף בזה רבים חולקים דלא מהני אא"כ הכנים ראשו [וי"א אף רובו] לחלון.

צירוף ב' חבורות הרואין זא"ז - ב' חבורות מקצתן רואין זה את זה נקטי' דמצטרפין בשעת הדחק לדבר שבקדושה כמו בזימון, וכן כשיש ש"ץ שיכול לראות את שתיהן מצרף אותם, וי"א דאף שאין רואה אותם אם הוא מוציא אותם דינו כשמש ומצרף אותם וכן עיקר, ולענין דבר שבקדושה קדיש קדושה וברכו בשעת הדחק יש לסמוך על זה, ולענין תפלה וחזרת הש"ץ וברכת כהנים וקריאת התורה יש עצה כמשנ"ת לעיל.

צירוף המרפסות ביחידים - יחידים הרואין זה את זה ע"י צירוף ואין עשרה שרואין זה את זה, זהו הדרגה הקלושה ובשיעת הדחק כמו לעת כזאת יש לסמוך ע"ז לענין דבר שבקדושה קדיש קדיש וברכו, ולענין תפלה וחזרת הש"ץ וברכת כהנים וקריאת התורה יש עצה כמשנ"ת לעיל.

ברשות הרבים מפסיק ביניהם – בסי' קצה מבואר בשם יש מי שאומר דברשות הרבים מפסיק ביניהם אינו מצטרף בכל ענין. ובמ"ב שם דאף שביל קבוע לרבים מפסיק. והש"ע בדעה א' סתם בזה דמצטרפין, והנה זו דעת רבינו יונה, והרח"ח וכלבו שכ' דלכאו' אינו מצטרף, ובשאר כל הראשו' דהזכירו שם צירוף ב' בתים לא נתנו תנאי בזה כלל ואמרו שכן היה המנהג שלהן בבית חתנים שהיו מצרפין ב' בתים ורק רבינו יונה כ' דנראה לו דאין מצטרפין, אבל התו' ברכות נ. ד"ה שמש והרא"ש שם שכ' ע"פ הירו' דבשני בתים מצטרפין ושכן פירשו הבה"ג והר"ח, הנימו"י המאירי והרשב"ץ, וכן הרשב"א בתשו' סי' צו' שב' בתים מצטרפין לא הזכירו כלל תנאי זה. ולכן כ' הש"ע ד"ז רק בשם יש מי שאומר. וכבר כ' הפו' שם דלברכת חתנין אף בכה"ג מועיל וכמ"ש בבה"ל שם.

ובאמת דסברא גדולה היא לומר דאף רבינו יונה לא אמרה אלא לענין קביעות זימון, דמבואר בירו' דבעי' שיקבעו מראש על דעת כן, והביאור דבעי' שיהא ע"ז שם סעודה אחת, ולכן ע"י שמש חשיב כסעודה א' במקום אחד וכן ברואין זא"ז בב' בתים נחשב למקום א' וע"ז כ' רבינו יונה דאם רה"ר מפסיק לא מהני לעשותן "לקביעות אחת", אבל זהו רק בזימון משא"כ בתפלה לא בעי' קביעות אחת וסעודה אחת רק רשות אחת וכל דרואין זה את זה חשיב שהוא נמצא במקומם.

והנה הבאר היטב סי' קצה הביא מהלכות ח"ב סי' קמח שהק' על רבינו יונה ממכות ו. דמבואר דב' רואין מחלון זה וב' מחלון זה ורואין זא"ז מצטרפין לעדות אחת, ומשמע אע"פ דרה"ר מפסיק ביניהן, וככ' הבאר היטב דהיד אהרון כ' שיש לדחות הראיה ולא ביאר. ולהנ"ל א"ש היטב דלא אמר רבינו יונה אלא בזימון דבעי' קביעות סעודה ולא בשאר צירופים. וכש"כ לדבר שבקדושה דהצירוף קיל טפי [דלהרבה פו' והגו"א צירוף בזימון רק לי' ולא לג']. ושו"ר שאהבה נפשי בעמודי ירושלים על הירו' פ"ח דברכות ה"ה דביאר כן ברבינו יונה וישב בזה קו' ההלק"ט. וכן מצאתי להדיא במחזיק ברכה נה סקי"א במעשה דגזירת המלכות שלא יצאו מבתיהם בדומה לניד"ד שכ' להדיא דאף שהיה מעבר לרבים ביניהם מצטרף ברואין זא"ז בשעת הדחק שלא לבטל מהם קדיש וקדושה ודבר שבקדושה.

והנה הפמ"ג בסי' נה' כ' במ"ז דאם היה רה"ר מפסיק ביניהן אינו מצטרף, אך המ"ב לא הביאו ולמשנ"ת א"ש דהוא רק דין בזימון וגם ש"ר משמע דפליגי בזה ואמנם גם להפמ"ג כשהרשויות נמצאים למעלה מי' טפחים ורק אויר מקום פטור מפסיק ביניהם י"ל דמצטרף ושמעתי כן בשם מו"ר הגאון הגדול הגר"מ שטרנבוך שליט"א, וסברא זו נכונה מאד לגבי תפלה דשם רק הראייה מצרפת, אבל בזימון נראה מסתימת הפו' שדנו לגבי ב' בתים ולא חילקו אם למעלה מי' נראה דגם זה לא יועיל הואיל ובענין קביעות סעודה א' וצריך שיהא ראוי לילך לשם ולקבוע עמהם ולזה רה"ר מפסיק ביניהם, ולכן סתמו שם הפו' דלא מהני משא"כ לענין תפלה. ועכ"פ מפורש כן במחזיק ברכה וכנ"ל.

ולכן נראה דבשעת הדחק כזו גם כשרה"ר מפסיק יש על מי לסמוך לענין צירוף לקדיש וקדושה וברכו וכל הנ"ל שאין בהן חשש ברכה לבטלה רק דין אמירה בעשרה דיש על מי לסמוך בשעת הדחק, אבל לא במקום חשש ברכה לבטלה וכמו שנתבאר הכל במקומו בפרוטרוט.

והנה כמה זכויות לעת כזאת יש בזה שעם ישראל מוסר נפשו כמה שיכול לקיים מצות תפלה בציבור ועניית קדיש קדושה וברכו, וע"ז נא' בפרע פרעות ביראל בהתנדב עם ברכו ד', ואיתא בילקוט שמעוני שופטים רמז מו "בפרוע פרעות בישראל בהתנדב עם, א"ר יהושע בן לוי כל העונה אמן יהא שמיה רבא בכל כחו קורעין לו גזר דינו, בפרוע פרעות מה טעם בפרוע פרעות משום דברכו ה', אמר ר' חייא בר אבא א"ר יוחנן אפילו יש בו שמץ ע"ז מוחלים לו, כתיב הכא בפרוע פרעות וכתיב התם כי פרוע הוא", ובתנא דבי אליהו פרשה יא "בני אדם שהן משכימין ומעריבין לבית הכנסת ולבית המדרש ועונין אמן, ומברכין את הקדוש ברוך הוא באמן, שנאמר בפרוע פרעות בישראל במתנדבים בעם ומברכים את הקדוש ברוך הוא בכל יום תמיד, עליהן הוא אומר פדה בשלום נפשי" ע"כ.

ובאמת שחובה עלינו להתבונן על עשה ד' לנו ככה שנסגרו עלינו בתי כנסיות ובתי מדרשות' בתחילה נגזר עלינו להתפלל בחצירות וברחובות וכעת מתפללין בצירוף מרפסות וחצירות, ויש שאמרו שהקב"ה מראה לנו שאינו רוצה בתפלותינו כההיא דספ"ב דסוכה ששפך לו רבו קיטון על פניו, ואמרתי שחלילה מלומר כן, ובפרט לעת כזאת שקלש כח הטומאה מאד, ואין רואים חילול שבת בפרהסיא ונתקיים ינוחו בו "כל' ישראל מקדשי שמו" ואין בילויים ותענוגות ולא קירבה לעריות ומרחיקין מהן ד' אמות, אך היה נראה דהקב"ה אומר לנו שאנו מתפללים כל א' בבית הכנסת ובחצר קדשו שלו וכל קהלה לעצמה ונעשים אגודות אגודות ועדרים עדרים, כבת יענה שרואה רק פני חברותיה ומ"מ היא טמאה לפי שאין רואה חברות אחרות והקב"ה אומר לנו חביב עלי תפלתכם יותר ברחוב בלא מחיצות ביניכם שכולכם מאוגדים, מאשר התפלות בבית הכנסת עם מחיצות ביניכם

ואין מכירין זה בזה ולא זה את זה, וכעת נוסף הגזירה שלא להתפלל אף בחצירות רק במרפסות וחצרות שכל השכנים מתאחדים ומצרפין א' לשני מכל האגודות והעדות בלא חילוק לאיזה עדה הוא שייך ולאיזה מחנה הוא שייך, ומכירין זא"ז שכנים שמעולם לא הכירו ולא רצו להכיר א' בשני, כעת כולן מצטרפין אחד לשני **ומקדישים להקב"ה יחד** זה חביב להקב"ה יותר מכל התפלות המכונסות במחיצות בכל א' בשלו, וכל אלו הם מסימני הגאולה, שהאחדות היא התנאי הראשון לגאולה כמו שהיה לקבלת התורה כאיש אחד בלב אחד וגם שם כולם יחד קיבלו התורה תחת הר סיני בלא מחיצות, וגם בעת הגאולה שיתקיים בנו "ויהי בישורון מלך יחד שבטי ישראל" איתא בזוה"ק שזהו התנאי לגאולה כמ"ש החרדים בפרק ד' שלכן אנו אומרים בברכת החדש "הוא יגל אותנו בקרובו ויקבץ נידחנו מארבע כנפות הארץ".

תיקון המעשים ושמירת הגוף והנפש - ובימים אלו אשר נתקיים בנו "לך עמי בא בחדריך וסגור דלתיך בעדך" חובת ההתבודדות ישב בדד וידום כי נטל עליו, חובה עלינו להתבונן בדרכינו לתיקון ושיפור דרכינו וכמו שראינו שאפשר לקיים חתונות צנועות ושמחות בחיק המשפחה בשמחה אמיתית, אחר דהחתונות אצלנו בעוו"ה עברו כל גבול מלבד ההוצאות הגדולות שהיו לנטל גדול לכל ציבור בני התורה, וכן כל א' עושה סדר בביתו ונסגרו המלונות ואין מושג של עשיית הפסח בחו"ל ובמקומות נופש אלא כאשר היה לעולמים כל א' עושה ליל הסדר וחג החירות בביתו שזהו השמחה והחירות האמיתי, וההשקעה של כל א' בבניו וילדיו ללמדם ולשמחם ולחנכם כראוי, והילדים מתחנכים ומתחזקים בכיבוד אב ואם ועוזרים בבית לכל ההכנות לפסח כראוי, ונתינת מסכות על הפה למנוע אותנו מכל דיבורים אסורים, המורה לנו לשמור לשוננינו מכל משמר, ומלבושי החג צנועים הראויים לכל כבודה בת מלך פנימה ולא לנקר את העיניים ברחוב במלבושים שאינם ראויים, ולהרבות בטהרה רחיצה ונקיות, וכמובן לשמור מכל משמר באזהרת ונשמרתם לנפשותיכם בשמירת הגוף והנפש ולייקר את החיים האמיתים והנצחיים, וכאשר נשפר ונתקן כל דרכינו נזכה עם כל אחב"י לגאולה השלימה ולחזות בבנין ציון וירושלים במהרה.

השי"ת יזכנו בימי הטהרה הגדולים הללו ויסיר מעלינו כל נגף ומשחית כמו שהיה בליל יציאת מצרים ויהיה ליל שמורים לד' לדורותם ולראות בגילוי שכינתו על כל עם ישראל במהרה בימינו אמן.

דרשת שבת הגדול

כ"ק אדמו"ר מיערוסלב שליט"א

בענין זמן חצות היום לחמץ וחצות הלילה למכת בכורות ואכילת פסח ומצה

[פרשת בא הגדה של פסח וש"ע או"ח ס' תע"ז]

ויאמר משה כה אמר ה' כחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים וגו' (שמות י"ב ד')

ויהיה בחצי הלילה וה' הכה כל בכור בארץ מצרים וגו' (שמות י"ב כ"ט)

שאלה

כתב המחבר (בס' תע"ז סעיף א') ויהא זהיר לאכול כזית אפיקומן קודם חצות, וכתב המ"ב (בס"ק ו') דכש"כ שיהא זהיר לאכול כזית הראשון קודם חצות, ובדיעבד אם נתאחר לאחר חצות יאכל המצה בלא ברכה, והענין הוא מפני שנחלקו בזה תנאים ולפ"ד רבי אלעזר בן עזריה (בפסחים ק"כ) צריך לאוכלו עד חצות, שנאמר ואכלו את הבשר בלילה הזה ונאמר ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה והכיתי כל בכור מה להלן עד חצות אף כאן עד חצות, ולפ"ז יש לבאר איך משערין חצות הלילה האם משערין חצי הזמן של מצב וחשכת לילה ואז יצא זמנו י"ב שעות לאחר חצות היום וכ"ה שיטת הגרי"מ טיקוצינסקי ז"ל, או משערין חצי זמן דין לילה ולפי זה יש להקדים זמן חצות הלילה בשלשים ושש דקות לפני הזמן שבלוח ארץ ישראל של הגרי"מ טיקוצינסקי.

תשובה

העיקר נראה להלכה כמוש"כ בלוח של הגרי"מ טיקוצינסקי שמחשבין חצי ממצב חשכת לילה, וכ"ה בחצות היום לגבי איסור חמץ בערב פסח שלפ"ד אביי (פסחים ה') זה נלמד ממה שנאמר אך ביום הראשון תשביתו דקאי על ערב פסח וזמנו מחצות היום שנאמר אך ביום הראשון ודרשינן אך חלק והיא גם אותיות ח"ץ באח"ס בט"ע, וזמנו מתחילת שבע שהחמה מתחילה לנטות למערב (כמבואר בפסחים י"ב וברש"י שם ד"ה בי קרנתא).

ודעת הגרשז"א (במנחת שלמה קמא ס' צ"א אות ט"ו) שלגבי חצות הלילה לענין מכת בכורות וסוף זמן אכילת פסח מצה ואפיקומן לפי שיטת ראב"ע יש לשער חצי מהזמן שיש לו דין לילה, דהיינו משקיעת החמה שמתחיל דין לילה לפי שיטת הגאונים עד עלוה"ש שמתחיל דין יום, ולפ"ז יש להקדים זמן חצות הלילה בשלשים ושש דקות לפני הזמן שבלוח.

ודבריו צ"ע דמ"ש מחצות היום שמשערין כהגרימ"ט שהוא חצי ממצב יום ולא חצי מדין יום, כדי שבחצות היום שהוא תחילת שבע יהיה הזמן שהחמה מתחלת לנטות למערב, וא"כ ה"נ נימא לענין חצי הלילה לענין מכת בכורות פסח מצה ואפיקומן יש לשער חצי זמן ממצב חשכת לילה ולא חצי זמן מדין לילה.

ולענין חישוב זמן ק"ש ותפילה ומנחה קטנה ופלג המנחה מודה הגרשז"א שלפי זמן קריאת שמע דתה"ד ומג"א מחשבין לפי מצב יום, דהיינו שמחלקים מעלוה"ש עד צאת כל הכוכבים לי"ב חלקים, ולפי זמן ק"ש דהלבוש גר"א ופסקי הסידור של ש"ע הרב מחשבין כמות הזמן מהזריחה עד השקיעה ומחלקים לי"ב חלקים.

מקורות וביאורים

א] חצות הלילה הוא עת רצון למכת בכורות ולרוח צפונית

עיין בגמ' (יבמות ע"ב א') תנו רבנן כל אותן ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לא היה יום שלא נשבה בו רוח צפונית בחצי הלילה שנאמר ויהי בחצי הלילה וה' הכה כל בכור וגו' מאי תלמודא, הא קמ"ל דעת רצון מילתא היא, ופירש רש"י (בד"ה עת רצון) וכיון דחצות הלילה עת רצון הוא למכת בכורות הוי נמי עת רצון לרוח צפונית וכו' וזה היה סימן לדוד כינור תלוי לו למעלה ממיטתו וכו' עכ"ד.

ב] חצות הלילה הוא עת רצון להתפלל על החורבן ועל הגלות [תיקון חצות]

והנה בענין עת רצון לתפילה כתב המג"א (בס' א' ס"ק ד' מהרקנטי בראשית י"ד א' בד"ה ספר הזוהר) כי בחצות הלילה ראוי לבקש רחמים על כנסת ישראל ועל בניה על החורבן ועל הגלות ובסוף הלילה יבקש צרכיו וכו' עכ"ד, ובגמ' דילן (ברכות ג' א') לפי תירוץ הראשון דנתן סימן לאמצעית באמצעיתא והיינו חצות משמע דעת רצון הוא ולתירוץ השני לא משמע כן וכו' עכ"ד המג"א, מיהו יש להעיר על המג"א שבגמ' (יבמות ע"ב א') מבואר דחצות הלילה הוא עת רצון.

ועיין במחצהש"ק שהשיב ע"ז דשם לא נתבאר שהוא

עת רצון לתפילה וביותר על חורבן בית המקדש רק שהוא עת רצון לרוח צפונית ולמכת בכורות.

אך בזוה"ק (ח"ב דף קצ"ה ב') מבואר דחצות הלילה הוא עת רצון להתפלל על חורבן בית המקדש וגלות השכינה, וכ"כ המקובלים (עיין ברקנטי בראשית י"ד א' ד"ה ספר הזוהר בפלגות לילה, הובא במג"א ד', ובכתבי האר"י ז"ל פע"ח שער תיקון חצות, שער הכוונות דרושי לילה, וכ"כ בש"ע הרב מהדו"ת ס' א' סעיף ב').

ג] דעת המג"א שחישוב חצות הלילה הוא שש שעות מתחילת הלילה אף בלילות הארוכים מפני שזמן לילה הוא י"ב שעות והשאר הוא לוה מהיום, ודעת השב יעקב שמחשבין י"ב שעות מחצות היום עד חצות הלילה מפני שהלילה לוה מהיום שלפניו ושלאחריו [ולפי הגדרה זו יש לחשב זמן ק"ש ותפילה לפי שעות שוות וזהו שיטת הש"ך (ביו"ד קפ"ד וקצ"ו) והשלחן הטהור (בס' נ"ח) אך בזה נקטינן כהפוסקים ע"פ משמעות הש"ס שמחשבין בשעות זמניות מ"מ לענין חצות הזוהר והפוסקים משתווים] [וי"א שיש להקדים זמן חצות בחצי נשף ממש"כ בלוח ארץ ישראל מפני שהנשף שבתחילת הלילה שייך לילה והנשף שבתחילת היום שייך ליום, וזה צ"ע ויתבאר לקמן באות ד' ה']

ועיין במג"א (בס' א' ס"ק ד' ובס' רל"ג ס"ק ד') דס"ל שהעת רצון הוא לאחר שאנו מונין שש שעות מתחילת הלילה, מפני שע"פ זוה"ק זמן הלילה מתחיל מצאה"כ עד שיושלמו י"ב שעות ואילו שאר השעות הם זמן שהלילה לוה מהיום.

ועיין בשו"ת שב יעקב (ח"א ס' א' מובא במחצהש"ק וביד אפרים ובשערי תשובה ובאשל אברהם אופנהיים) שדחה דברי המג"א דבהראי הלילה לוה מן היום בשני הכיוונים של הלילה דהיינו מסוף יום שעבר ומתחילת יום העתיד ולכן ס"ל שיש למנות י"ב שעות מחצות היום שעל ידי זה נגיע בבירור לחצות הלילה[1].

ד] לי שיטת הגאונים והגר"א שנשף שבתחילת הלילה דינו כלילה ונשף שבתחילת היום דינו כיום אי אפשר לחשב חצות היום והלילה לפי חצי מדין יום ולילה אלא יש לחשב חצי מזמן אור וחושך שאם נחשב חצי זמן מדין יום נמצא בחצות היום חמה נוטה למזרח בשני מיל ואיך אמר אביי שזמן איסור חמץ בע"פ מתחיל בחצי היום

אך יש לשאול לפ"ד הגאונים והגר"א (בס' רס"א סעיף ב') שמשקיעה ראשונה נעשה לילה ובעלות השחר נחשב כבר יום ונמצא שמחשבים את הלילה עם נשף אחד ולפ"ז זמן חצות הלילה יהיה בשני מילין לפני חצות האמיתי שהוא אמצע חשכת הלילה, ובאמת שיש בזה הערה על שיטת הגאונים[2].

וביאור הדברים הוא שבגמ' (פסחים צ"ד) מבואר דמהלך אדם ביום בינוני ארבעים מיל, דהיינו מהזריחה עד השקיעה שלשים ושנים מיל מהשקיעה עד צאה"כ שהוא נשף הלילה ארבעה מיל ומעלה"ש עד הנץ החמה שהוא נשף היום ג"כ ארבעה מיל [עיין בגמ' (ברכות ג' ב') שיש נשף יום ויש נשף לילה].

והנה נשף היום מעלוה"ש עד הזריחה נחשב יום דמעלוה"ש מתחיל דין יום (עיין במשנה במגילה כ' א' ובגמ' כ' ב') ולענ"ז נשף הלילה שייך ללילה ולפ"ד הגאונים שמשקיעה ראשונה מתחיל דין לילה א"כ בחצי היום לא תהיה השמש באמצע הרקיע באופק זה אלא תהיה שני מיל קרובה למזרח, והרי איתא (בפסחים ה') שבתחילת שבע אסור בחמץ מה"ת, ונדרש לפ"ד אביי ממה שנאמר אך ביום הראשון תשביתו ודרשו חז"ל אך חלק וכמושב"פ רש"י שהוא אותיות ח"ץ באה"ס בט"ע, ולפ"ד רבא נדרש ממה שנאמר לא תשחט על חמץ דם זבחי וזמן שחיטת הפסח מתחיל בין הערביים כשהחמה נמצאת באמצע הרקיע ומתחלת לנטות למערב ואז הוא תחילת שבע כמבואר בפסחים (צ"ג ב' וברש"י ד"ה חמשה עשר) ולכן אמרו דשיעור דרך רחוקה כל שהוא יותר מט"ו מילין שהוא זמן הליכה מנקודת חצות שאז מתחיל זמן שחיטת הפסח עד השקיעה שנגמר זמן שחיטת קרבן פסח, וכצל"פ בגמ' (בדף נ"ח א') וברש"י (ד"ה אלא אמר רבא) [ועיין בגליון הש"ס בדף נ"ח ובדף צ"ג] וא"כ ה"נ לאביי תחילת שבע הוא כשהחמה מתחלת לנטות למערב[3].

ה] וכן יש להוכיח ממה שאמרו בהדיא שבתחילת שבע שהוא חצי היום לענין חמץ מתחילה החמה לנטות למערב

עוד ראיה לזה ממה שאמרו בהדיא בגמ' (פסחים י"ב ב') דבתחילת שבע חמה נוטה למערב ובתחילת שש חמה בי קרנתא קאי ופירש"י (שם ד"ה בי קרנתא) דסוף שש ותחילת שבע נמצאת החמה באמצע רקיע, ולפ"ד הגאונים והגר"א שמשקיעה ראשונה מתחיל דין לילה נמצא שבחצי זמן של דין יום נמצאת החמה קרובה למזרח בשני מיליץ, ועכצל"פ חצי היום חצי מצב יום ולא חצי דין יום, ומצב יום הוא כח האור באופק שהוא או מהזריחה עד השקיעה כל זמן שרואים גוף השמש באופק זה, או מעלוה"ש עד צאת כל הכוכבים שהוא זמן ר"ת שהוא כל הזמן שיש אור בעולם ולגבי חצות היום והלילה הם בעצם אותו חשבון, ולפ"ז ה"נ יל"פ במש"כ ויהי בחצי הלילה וה' הכה כל בכור היינו בחצי מצב לילה והיינו או חצי מהלילה שכולל שני הנשפים או חצי מהלילה בלא שני הנשפים[4].

ו] וכן יש להוכיח ממה שאמרו שכל אחד מארבע רוחות מתחיל לנשב בהפסק של שש שעות שוות רוח מזרחית מתחילת היום דרומית מחצות היום מערבית מתחילת הלילה צפונית בחצות הלילה ונמצא שהוא י"ב שעות מאמצע היום

ועוד ראיה לזה שהרי אמרו בגמ' יבמות (ע"ב א' וברש"י ד"ה עת רצון) דזמן חצות לילה וזמן שמתחיל רוח צפונית לנשב הוא באותו זמן ואז יש עת רצון ולכן היה אז נס דמכת בכורות ומה"ט מנשב אז בעולם רוח צפונית, ואיתא בגמ' (ב"ב כ"ה א' ומובא ברש"י ברכות ג' ב') דארבע רוחות מנשבות בכל יום ומתחלפות בכל שש שעות, וע"כ יש לחשבו לפי יום בינוני מתחילת היום כל שש שעות דסדר זה שבכל שש שעות מתחלף רוח אינו משתנה בחורף או בקיץ, ויש להעריכו מחצות היום שהוא חל כמעט באותה שעה בכל ימות השנה ולחשב שש ראשונות מחצות היום יש רוח דרומית ובתחילת הלילה רוח מערבית ובחצי הלילה רוח צפונית והיינו שתים עשרה שעות מחצות היום ואז הוא עת רצון גם לתיקון חצות (כמוש"כ במחצהש"ק ס' א' ס"ק ד' בשם השב יעקב ח"א ס' א')[5], וכיון שאז היה מכת בכורות הוא ג"כ זמן חצות לקרבן פסח מצה ואפיקומן (עיין גמ' פסחים ק"כ ב' שרבי אלעזר בן עזריה למד דזמן חצות של קרבן פסח נלמד מגז"ש הזה הזה שנאמר בקרבן פסח ובמכת בכורות).

ז] דברי המנחת שלמה דחצות הלילה לענין מכת בכורות וקרבן פסח הוא חצי מדין לילה דהיינו חצי זמן מהשקיעה עד עלוה"ש כיון שנשף הלילה דינו כלילה ונשף היום דינו כיום, ולפי דבריו יש להקדים זמן חצות הלילה בשני מיל, וצ"ע דכשם שצל"פ חצי היום לגבי חמץ חצי זמן אור ולא חצי דין יום ה"נ יל"פ בחצות הלילה

ועיין במנחת שלמה (קמא ס' צ"א אות ט"ו, והובא בהליכות שלמה פסח פרק ט' סעיף מ"ד, ובדבר הלכה אות פ"ט דף רפ"ט ר"צ) שנתקשה בזה וסובר שיש להחמיר לחשב חצות הלילה דליל פסח משקיעת החמה עד עלוה"ש שזה חצי מדין לילה לפ"ד הגאונים כיון שנאמר בו ויהי בחצי הלילה פירושו חצי זמן שדינו לילה.

ולענ"ד דבריו צ"ע דכמו"כ יקשה ממה שנאמר אך ביום הראשון אך חלק חצי יום ואעפ"כ אין מחלקים זמן דין יום אלא זמן מצב יום וכמו"כ יל"פ במש"כ ויהי בחצי הלילה.

וע"ש במנח"ש (בד"ה ולכאורה) שהסכים שלגבי חצות היום וסוף שעה שש שנזכר בש"ס שהוא זמן חצות מחשבין מתחילת הזריחה עד השקיעה דהיינו בלא שני הנשפים[6], והוכיח לזה דאם נחשב מעלוה"ש עד השקיעה נמצא שבחצות היום שהוא סוף שעה ששית תהיה החמה בשני מיל קרובה למזרח וזה לא יתכן שבגמ' (פסחים ה') מבואר דבחצות היום שמתחיל זמן איסור חמץ הוא גם זמן הקרבת קרבן הפסח שהוא בין הערביים שהחמה מתחלת לנטות למערב[7], וא"כ אם הסכמנו דמה שכתוב אך ביום הראשון תשביתו ודרשו חכמים אך חלק לחלק את היום [והוא גם לשון חצי כמוש"פ רש"י דאך הוא חץ באה"ס בט"ע] כוונת התורה לחצי מצב יום ולא לחצי דין יום א"כ למה לא נוכל לפרש כן במש"כ ויהי בחצי הלילה וה' הכה כל בכור (י"ב כ"ט) שהיה בחצי חשכת לילה.

ח] ועוד שלפ"ד המנח"ש ודאי יטעו אצטגניני פרעה דאף שהיו בקיאים במהלך השמש מ"מ אינם בקיאים בהלכה בשיטת הגאונים נגד ר"ת

ועוד שהרי אמרו בגמ' (ברכות דף צ' א') דמש"ה אמר משה רבינו כחצות הלילה קסבר שמא יטעו אצטגניני פרעה ויאמרו משה בדאי הוא ופירש רש"י שקודם שיגיע חצות יהיו סבורים שהגיע זמן חצות ועדין לא באה המכה וכו', ולפ"ד המנחת שלמה שזמן חצות של מכת בכורות הוא אמצע דין לילה ולא אמצע מצב לילה צריך ביאור איך יתכן שיחשבו האצטגנינים שהגיע חצות לילה ועדין לא הגיע המכה שהרי המכה קדמה ביותר מחצי שעה לפני חצי חשכת לילה ובודאי הם הבינו חצי הלילה חצי מצב לילה דאטו אצטגניני פרעה למדו דיני התורה לידע שנשף הראשון שייך לדין לילה ונשף השני שייך לדין יום אלא מוכח דכוונת התורה חצות הלילה למכת בכורות הוא אמצע חשכת לילה[8].

ט] חישוב י"ב שעות היום לק"ש ולתפילה לפי שיטת התה"ד ומג"א שמחלקים מעלוה"ש עד צאת כל הכוכבים [שהוא זמן ר"ת] לי"ב חלקים, ולאפוקי מהסוברים שמחלקים מעלוה"ש עד השקיעה או עד צאה"כ דגאונים דלפ"ז תהיה החמה קרובה למזרח בשני מיל בזמן חצות שהוא תחילת שבע

והנה יש שתי שיטות בפוסקים איך לחשב י"ב שעות היום לגבי זמן קריאת שמע וזמן תפילת שחרית וזמן מנחה קטנה ופלג המנחה, דשיטת תה"ד והמג"א שמחלקים מעלוה"ש עד צאת כל הכוכבים לי"ב חלקים (עיין תה"ד ס' א', ובגר"א ס' נ"ח ס"ק א', ומ"ב ס' רל"ג ס"ק ו', ובס' רס"א

1 וזה ג"כ הזמן של סוף אכילת קרבן פסח ואז היה מכת בכורות כמפורש"ת במכוך (באות ה') בס"ד, ומבש"כ במחצהש"ק ובשו"ת בשם השב יעקב שדיקא לענין תיקון חצות שהוא כ"ע הזוה"ק יש לחשוב מהחזו"ק שהיום לוה מהלילה בימים ארוכים והלילה לוה מהיום בימים קצרים, אבל הבא להתמלל בשלש משמרות (בבבא' ברכות ג' א' הבש"ע ס' א' סעיף ב') וכן לענין זמן קריאת שמע ותפילה הלוי ביום והלילה מבש ולא אפשרן שהיום לוה מהלילה והלילה לוה מהיום עכ"ל [ועיין בקונט"ב (בזר"ד ס' קצ"ו) שקשה מהזה"ק ול"כ בשלחן חטהור להגר"ק מקומרטא, דזה הנקדו שעות שוות, ויש מקילין בזה לגבי זמני תפילה]. אך מש"כ בשם השב יעקב שהחישוב לגבי חצות שהוא י"ב שעות לאחר חצות היום שהחישוב זה נכון דין בגר"ר החזו"ק שהיום והלילה לין זה כזה, אינו נכון לגר"ר דאף אם נחשב שעות היום [והלילה] לפי שעות זמניות יוצא חצות הלילה י"ב שעות מחצות היום, ולא מבטיח לגר"ר רבינו הם שדין לילה הוא בלי שני נשפים שבזו תחשב שבתחילת הלילה שייך ליום, אלא אף לגר"ר הגאונים הגר"א דמשיך שבתחילת הלילה שייך ללילה [שמשקיעה ראשונה מתחיל הלילה] והנשף שבתחילת היום שייך ליום [דמעלוה"ש מתחיל דין יום] כ"ם לענין חישוב חצות היום הלילה ולענין חישוב ב"ל שעות היום מחשבין לפי מצב יום הלילה ולא לפי דין יום ולילה כמושי"ת בסמוך בס"ד, ולפ"ד המנחת שלמה כמש"כ חשב יעקב לחשב חצות הלילה לענין תיקון חצות בעת רצון אינו אותו זמן של חצות הלילה, לענין מכת בכורות וסוף זמן אכילת קרבן פסח ודבריו צ"ע.

2 שלפי דבריהם צריך להחזיק בענין חצי היום באיחור חמץ שנלמד מלשון הכתוב אך ביום הראשון אך חלק, וכן בענין חצות הלילה שצריך לפרש שאין הכוונה לחצי זמן שיש לו דין יום דין לילה אלא לחצי זמן של אור יום ולחצי זמן של חשכת לילה, אבל לפ"ד ר"ת ניחא כמושי"ת בסמוך.

3 וזה תימה על שיטת הגאונים אבל לשיטת ר"ת ניחא דשני הנשפים שייכים ליום.

4 כמוש"כ בספר אחרת חיים להגאון רבי חיים דדק ז"ל (דף ר"צ בהערת על הערת הגר"מ סיקוצינסקי ז"ל) דבחישוב י"ב שעות היום לגבי ק"ש ותפילה וכן חישוב חצות היום בע"כ צריך לחשב עם שני הנשפים לפי חישוב קריאת שמע דתה"ד ומא"א, או בלא שני הנשפים לפי קריאת שמע דגר"א תניא ולבוש.

5 ועיין במחצה שלמה (קמא ס' צ"א אות ט"ו בד"ה ולכאורה) דחישוב חצות היום וחצות הלילה שעה שבעית שבזכר בש"ס הוא ע"פ חישוב מתחילת הזריחה עד השקיעה ולא מעלות הנשמה עכ"ד, הנה זה כתוב לפי זמני ק"ש ותפילה וי"ב שעות היום ע"פ שיטת תגר"א, אבל לפי שיטת הה"ד והמג"א מחשבין מעלוה"ש עד צאת כל הכוכבים ולגבי חצות היום אין נמק"מ בין שתי השיטות שהוא חצי מהזמן בלי שני הנשפים לפי ק"ש הגר"א או עם שני הנשפים לפי ק"ש דמג"א.

6 ולא כמג"א (ס' א' ס"ק ד' וס' רל"ג ס"ק ד') בביאור דברי החזו"ק (ויקהל קצ"ה ב') דשתים עשרה שעות מתחילת הלילה הוא הזמן ששייך ללילה ואח"כ שייך ליום.

7 או בנוסח אחר מעלוה"ש עד צאת כל הכוכבים דהיינו עם שני הנשפים (עיין לעיל בבוקר אות ד' במסוגר).

8 כתכר לעיל באות ד' המשו"כ לתוכיח בספר אחרת חיים להגאון רבי חיים דדק ז"ל (בדף ר"צ בהערות ע"ד הגר"מ"ט).

9 וע"ע באמרי שפר על פסח במאמר חישוב חצות הלילה למכת בכורות ולתיקון חצות ואם הוא לפי אופק ארץ ישראל (באות ג') משו"כ לתוכיח מזה דמכת בכורות הוא בחצות לפי אופק מצרים.

ס"ק כ"ה) ושיטת הגר"א ובעל התניא והלבוש שמחלקים מהנץ החמה עד השקיעה לי"ב חלקים (עיין בלבוש ס' רפ"ז, ובגר"א ס' תנ"ט סעיף ב', ובמ"ב ס' רל"ג בשעה"צ ס"ק י') ונימוקם עמם מאחר שביום בינוני בימי ניסן ותשרי חצי מזמן המעל"ע רואים את השמש באופק ואילו שני הנשפים והלילה הוא בחצי השני של המעל"ע (עיין בלבוש ובגר"א שם)[10].

וחנה מנהג ירושלים [לאחר שהתיישבו בה תלמידי הגר"א] היה להקל כשיטת הגאונים לגבי זמן מוצ"ש ומוצאי יו"ט וברית מילה[11].

ויש לדון איך מחשבים את הי"ב שעות למי שמחמיר בזמן ק"ש של התה"ד ומ"א האם נחלק לי"ב חלקים מזמן עלוה"ש עד זמן צאה"כ דגאונים או נחלק מעלוה"ש עד צאה"כ דר"ת, ועיין בדברי הגרי"מ טיקוצינסקי ז"ל בעמ"ח לוח ארץ ישראל (בהערותיו בספר אורות חיים להג"ר חיים דרוק ז"ל בדף דפ"ט) ח"ל והנה לפני כחמשים שנה טרם יצא לאור לוח דיני ומנהגי השנה שגו רבים בחשבון המג"א בחשבם שמחשבין מעלוה"ש עד צאה"כ דגאונים שהוא שלשת רבעי מיל לאחר השקיעה לשנים עשר חלקים, וגם אני בשנה הראשונה שהתחלתי להו"ל את לוח דיני ומנהגי השנה הדפסתי בחשבון זה (גם מחבר אחד ירושלמי ערך לוח בספרו בחשבון מוטעה זה) וראשונה העיר לי אחד מחכמי ישיבת עץ חיים הרב ר' שאול סלומון ז"ל ואחד מרבני מינסק שצריכין לחשוב לפי המג"א עד צאת כל הכוכבים ונתיישבתי בזה עם מו"ר רבה של ירושלים הגאון רבי שמואל סלנט ועם הגאון רבי יוסף חיים זוננפלד זצ"ל ועל פיהם הסכמתי [לחשב מעלוה"ש עד צאה"כ דר"ת לי"ב חלקים] שאע"פ שבודאי דבים לא יבינו את הדבר וישתוממו ע"ז מכיון שחושבין תחילת ערב ללילה לדין התורה הלא אז דין צאה"כ ולמה יהיה החשבון עד צאת כל הכוכבים, עכ"ז הסכמנו להדפיס את חשבון שעות היום כראוי מעלוה"ש עד צאת כל הכוכבים, ואמנם בשנה ההיא היה רעש גדול ברוב בתי הכנסיות בירושלים שלא הבינו להבדיל בין חשבון שעות היום שמחלקים זמן אור יום לי"ב חלקים לבין דין התורה לילה, אבל אח"כ שוכנעו כל התי"ח שצריכין לחשוב חשבון היום מעלוה"ש עד צאת כל הכוכבים, ועל פי חשבון זה הדפסתי גם כל הטבלאות שבספרי בין השמשות ומאז זה כארבעים ושמונה שנה מקובל כן בכל ארץ ישראל דאין עוד פוצה פה ומצפצף ע"ז עכ"ד הגרי"מ טיקוצינסקי ז"ל[12].

10 וע"ע שם במאמר חישוב חצות הלילה למכת בכורות ולתיקון חצות האם הוא לפי אופק ארץ ישראל (באות ג) משו"כ לחוכיח מזה דמכת בכורות הוא בחצות לפי אופק מצרים.

11 אלא שהגר"מ טיקוצינסקי הוסיף בזמן ביתשי"מ [לדעתי דין דאחריתא] שחוא עד עשרים וחמש דקות לאחר השקיעה כיון ששעלח מחכמי עץ חיים לבדוק בארים במקומות שאין שם אור השמש והעברד לחם שלא ראוים כוכבים לפני זמן זה.

12 עוד חידש הגרי"מ שיש להפוסם להלכה בחגר"א [בס' תב"ם ס"ב במחלך ראשון והוא משו"כ בצעיותו על תשו"ב] שמחלך אדם מהחריחה עד השקיעה הוא ל"ב מיל ולפי"ז כל מיל הוא עשרים ושנים וחצי דקות.
אבל הוחה"א (באו"ח ס' י"ג פ"ק ג' בד"ה הנה ובד"ה מהחילה ובס"ק ד' בד"ה וכן מהגין, ובמכתב החזו"א בס' י"ג מכתב א', וכן נדפס בתשובות וכתבים להחזו"א ס' כ"ו) נקט שהעיקר להלכה הוא משו"כ הגר"א [בקונטו של המשניות והרפיסחוו בש"ע ס' תנ"ט ס"ב במחלך שני] שמחלך אדם מהחריחה עד השקיעה הוא ארבעים מיל חוץ מזה הולך בשני הנשפים עוד שמונה מיל ולפי"ז כל מיל הוא 18 דקות כמו"כ בש"ע (סי' תנ"ם ס"ב) ולפי"ז מעלוה"ש עד החריחה וכן מחשקיעה עד צאת כל הכוכבים הוא שבעים ושנים דקות וכן מנהו הרבה דחות באיחוחה לפני המלוחמה וכן

ועיין בדברי האורות חיים (שם בעמוד ר"צ בהערה א') שמבאר הדברים ח"ל לכאורה צדקו המערערים בזה דכיון דלפ"ד המנהג בארץ ישראל כהגאונים הרי נחשב כבר ללילה מיד אחר שיעור ג' דבעי מיל משקיעת החמה ואיך אפשר לחשוב אותה שעה שהיא מן הלילה לחשבון היום ולאחר על ידי זה זמן ק"ש בשחרית ומקילין בדבר שהוא מן התורה, וכ"כ באמת בח' הרד"ה דחשבינן מעלוה"ש עד תחילת שקיעת החמה וכן נקטו להדיא בעל גנת ורדים ומהר"י פראג"י בשו"ת מהרי"פ (סי' מ"ז) בשיטת הגאונים ע"ש, וכ"כ בס' בן איש חי (שנה א' פ' ויקהל) שכ' דחשבון פלה"מ בבגדאד חשבינן מעלוה"ש עד צאה"כ ומנהגנו לחשוב צאה"כ דגאונים שהוא שליש שעה אחר קדיאת המגריב שהיא קורא בסוף י"ב שעות ממש עכ"ל.

אמנם לענ"ד לא הבנתי דעתם דנראה דאף לפי המנהג דנקטו כהגאונים אפ"ה א"א לחשוב בזמן ק"ש ותפילה וחמץ בע"פ וכדומה אלא או מעלוה"ש עד צאת כל הכוכבים כהילוך ארבע מיל (כותה"ד) או מהנץ החמה עד שקיעת החמה (כהלבוש) אבל לא עד צאת ג' כוכבים הראשונים, כדמשמע להדיא ממ"ש (בפסחים דף ח') דיליף רבא איסור חמץ בע"פ משש שעות [דהיינו מתחילת שבע] מלא תשחט על החמץ כו' לא תשחט הפסח ועדיין חמץ קיים כו' זמן שחיטה קאמר רחמנא ע"כ וכ"כ הרמב"ם (בפ"א דחו"מ ה"ה) ילפותא דרבא, וזמן שחיטת הפסח מה"ת ע"כ הוא בחצי היום ממש כשהחמה עומדת באמצע הרקיע כמ"ש רש"י (בפסחים י"ב) דאז החמה בראש כל אדם כדאמר התם שית יומא בי קרנתא קאי פירש"י בתחילת שבע חמה נוטה למערב, ובתחילת שש חמה באמצע הרקיע קרובה לנטות למזרח וקרובה לנטות למערב ואין עומדין עליה עכ"ל.

וע"כ שעה ששית שאסור בחמץ מה"ת הוא בקו חצי היום ממש [והוא בתחילת שביעית] וברור שזה אינו אלא לפי חשבון שמחלקין היום שמהנץ החמה עד תחילת שקיעת החמה או מעלוה"ש [שהוא שעה וחומש לפני הנץ החמה כנ"ל] עד צאה"כ [שהוא שעה וחומש אחד שקיעת החמה להמג"א שפסק כר"ת כנ"ל] אבל אי חושבין מעלוה"ש [שהוא שעה וחומש לפני הנץ החמה] עד תחילת שקיעת החמה [כהרד"ה] או עד צאת ג' כוכבים ראשונים [שהוא כשליש שעה אחר שקיעת החמה] כדעת אחרונים הנ"ל דנמצא דהיום הוא בערך 31 שעה וחצי וכשתחשוב החצי מעה"ש נמצא כלה שש שעות זמניות כחצי שעה לפני חצות האמיתי שאז חמה מתחילה לנטות למערב וכיון דשש שעות דקרבן פסח הוא לפי חשבון הנ"ל וכן זמן התמיד לחכמים שהוא עד חצות ג"כ בחצות ממש שמאז מתחיל בין הערבים וה"ה לתפילת שחרית לדדהו דהוא בזמן התמיד וכן ד' שעות לרבי יהודה ג"כ לפי חשבון זה וכן ד' שעות דרבנן לחמץ דמסתבר דכל שעות חז"ל נחשבות לפי חשבון אחד[13].

ולפ"ז ע"כ לדידן דמחמרינן כהמ"א (בסי' נ"ח סק"א) לחשוב ג' שעות דק"ש וד' שעות לתפילה מעלוה"ש ע"כ סוף היום לחשבון השעות הוא בצה"כ דהוא ארבעה מיל משקיעת החמה "דאל"כ הוי זמן חצות היום לרבנן כחצי שעה קודם שינטו צללי ערב כנ"ל" וצ"ע ליישב דעת האחרונים הנ"ל.

אמנם מצאתי שכבר התעורר בזה בעל גנת ורדים (בשו"ת מהרי"פ סי' מ"ו) להקשות בעיקר שיטת הגאונים דפשוט ליה בהתחלת חשבון שעות היום בעלוה"ש [כתה"ד ומג"א] וא"כ כיון דלדעת הגאונים סוף היום הוא בצאת ג' כוכבים א"כ לא הוי שעה ששית בחצות היום ממש ונדחק מאד ביישובו ומהרי"פ הוכיח שם (בסי' מ"ז) מזה באמת כדעת ר"ת ע"ש עכ"ד האורות חיים [ועיין לקמן באות י').

העולה מזה דגם הנוהגים להקל כהגאונים [דמיד בשקיעת החמה מתחיל ביהש"מ עד שלשת רבעי מיל ואח"כ הוא וראי לילה] ורוצים להחמיר בזמן ק"ש כהתה"ד ומג"א צריכים לחשב י"ב שעות היום לחלק מעלוה"ש עד צאה"כ דר"ת לי"ב חלקים וכך יסד הגרי"מ טיקוצינסקי בלוח ארץ ישראל וכך נהגים קהילת הפרושים שמקילים כהגאונים ומחמירים לזמן ק"ש דמג"א, והחשבון הוא כנ"ל.

י') י"א דשיטת הגאונים אינה מתיישבת אלא לפי חישוב י"ב שעות וזמן ק"ש דגר"א ולבוש אבל אינו מתיישב לפי חשבון י"ב שעות וק"ש דתה"ד ומג"א שזה מתאים רק לפי שיטת ר"ת

אך צ"ב דלכאורה שיטת הגאונים אינה מתיישבת עם שיטת התה"ד והמ"א לחשב י"ב שעות היום מעלוה"ש עד צאת כל הכוכבים [שהוא צאה"כ דר"ת] דאיך יתכן לומר לפי שיטת הגאונים דזמן פלג המנחה שהוא שעה ורביעית שבסוף י"ב שעות היום שלפ"ז מתחיל פלג המנחה שלש דקות לפני השקיעה (כמוש"כ המג"א בס' רס"א ס"ק י') וא"כ מהו ביאור הלשון פלג המנחה, ועיין ברש"י (ברכות כ"ו ב' בד"ה פלג) ח"ל חלק את שתי שעות ומחצה הנותרים ביום ותמצא פלג אחרון של מנחה משעה אחת עשרה חסר רביע ולמעלה, וע"ש ברש"י ד"ה מנחה קטנה דלשון מנחה יורה על זמן הקרבת התמיד.

ועיין בתוס' (פסחים ק"ז א' בד"ה מסמוך למנחה ומוזכר במג"א בריש ס' רל"ב, ובס' קל"ג ס"ק ג') שכתבו בפירוש ראשון שלשון מנחה מורה על תמיד של בין הערביים שקרב בו גם מנחה, עוד פירשו שהעת רצון הוא בזמן הקרבת המנחה של קרבן תמיד של בין הערביים, ולפ"ז איך יתכן לשלב שיטת הגאונים עם ה"י"ב שעות של התה"ד שהרי בארבעה מיל האחרונים כבר מתחיל דין לילה ופסול לקרבן תמיד ולקרבן מנחה וא"כ מהו ביאור הלשון פלג המנחה, ועכ"ל דלפ"ד הגאונים מחשבין הי"ב שעות שמחלקים מהנץ החמה עד שקיעת החמה לי"ב חלקים, ואילו שיטת התה"ד והמג"א לחשב מעלוה"ש עד צאה"כ אינו מתאים לפי שיטת הגאונים אלא לפי שיטת ר"ת[14].

ויש ליישב לפמש"כ בתוספות יו"ט (פ"ד דברכות משנה א' בד"ה תפילת המנחה) שהביא מדברי הרמב"ן פרשת בא (שמות י"ב ו' בד"ה ויתכן) שמנחה הוא מלשון מנוחת השמש והשקט אורו הגדול כדמתרגמינן למנח יומא (בראשית ג' ח'), והן מנחה גדולה ומנחה קטנה שהזכירו חכמים עכ"ל הרמב"ן, ועפ"ז מפרש התוס' יו"ט בדברי הרמב"ם בפיה"מ שכתב מנחה שם נופל על עת מהיום ונקראת תפילה השניה מנחה מפני היותה בזמן ההוא עכ"ל, ולפ"ז יל"פ פלג המנחה חצי מהזמן שהשמש נחה מאורה עד שנעלמת לגמרי.

ועיין במנחת יצחק (שם באות ט"ו) שמכריע שא"א לשלב שיטת התה"ד עם הגאונים, וז"ל אולם אחרי שובי נחמתי דא"א לומר כן דהרי לפי המבואר בברכות (כ"ו ב', כ"ז א') עד הערב לרבנן הוי סוף פלג מנחה אחרונה והוא ביציאת כל הכוכבים א"כ כיון דלענין דין לילה [לפ"ד הגאונים והגר"א] תלוי בשלשה כוכבים בינוניים א"כ יהיה זמן תפילת מנחה בלילה וזה דבר שאי אפשר להעלותו על הדעת א"כ מחוורתא דחשבון של התה"ד הוא רק לשיטת ר"ת עכ"ד, וע"ש שנדחק ליישב מנהג הפרושים הירושלמים שמקילים כהגאונים נגד ר"ת ומחמירים לק"ש של התה"ד[15].

וביאור דברי המנחת יצחק הוא ממה שאמרו בגמ' (ברכות כ"ו ב') תפילת המנחה רבי יהודה אומר עד פלג המנחה, אבעיא להו עד ועד בכלל או דילמא עד ולא עד בכלל ת"ש רבי יהודה אומר עד פלג המנחה אי אמרת בשלמא עד ולא עד בכלל היינו דאיכא בין רבי יהודה לרבנן אלא אי אמרת עד ועד בכלל "רבי יהודה היינו רבנן" ופירש"י היינו רבנן דקס"ד רבי יהודה פלג אחרון של מנחה אחרונה קאמר, ואם נשלב שיטת הגאונים עם י"ב שעות של התה"ד א"כ איך הסתפקו לומר שמא קאמר רבי יהודה תפילת המנחה עד פלג המנחה ועד בכלל דהיינו עד סוף י"ב שעות והרי כבר נעשה לילה לפני ארבעה מיל.

וביותר קשה על מה שאמרו אי אמרת עד ועד בכלל רבי יהודה היינו רבנן ומוכח שלפ"ד רבנן גם למסקנת הגמ' אפשר להתפלל מנחה עד סוף י"ב שעות, וקשה דהוי כבר לילה לפני זמן רב ואיך אפשר להתפלל מנחה עד סוף י"ב שעות.

העולה מזה שדעת כמה גדולי אחרונים דחישוב זמן ק"ש דמג"א אינו מתיישב עם שיטת הגאונים אלא עם שיטת ר"ת (כ"כ במנחת יצחק ח"ד ס' נ"ג, ובמשנת רבי אהרן קוטלר בחלק השו"ת בס' כ' אות ח', וכ"כ בעל גינת ורדים ומהר"י פרג"י בשו"ת מהרי"פ ס' מ"ו מ"ז מזכר באורות חיים דף ר"צ בהערה ע"ד הגרי"מ טיקוצינסקי, והובא דבריהם לעיל בסוף אות ט')[16].

הנהגים היום בלוחות שבחו"ל, ועמש"כ באמרי שפר בקונטרס נרות שבת חנ"ג בתשובה באות א' ובטקורות וביאורים באות ג' ד'.

13 וכתו"ג חוכיח מהג"א בסי' רל"ב סקי' ד שעות חו"ל הם זמניות ח"ל ר"ל כ"מ שכ' דלעולם חשבינן הלילה עד י"ב שעות ואח"כ מתחיל היום לילוחא דהא זמן מנחה מחצות היום למעלה ולפיכן מבין הערביים משיגיעה החמה לעמודב וא"כ יהי באמצע היום ממש וגם לרבנן שחרית עד חצות ממש ששוב אסור לחקריב תמיד של שחרית וסיגה לי"י עד ד' שעות דזיש שליש

14 הגרי"מ טיקוצינסקי ז"ל, ועמש"כ באמרי שפר בקונטרס נרות שבת חנ"ג בתשובה באות א' ובטקורות וביאורים באות ג' ד'.

15 וכן תמה ע"ז במשנת רבי אהרן (בשו"ת בס' כ' אות ח').

16 וע"ע באמרי שפר (בקונטרס נרות שבת וחנוכה בס' ב' בפאמר ביטור י"ב שעות היום במקורות וביאורים באות ר' ד') בכמה דרכים ליישב מנהג הפרושים בירושלים).